

Grønlands væsener

– Et undervisningsfor-
løb til indskoling

Tekst af Martine Lind Krebs

*Illustration af Maja-Lisa Kehlet fra bogen Bestarium
Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann*

Velkommen!

I dette forløb skal du møde en masse spændende væsener som menneskerne i Grønland troede på i gamle dage – før kristendommens tid.

Vi skal blandt andet høre historien om Havets Mor der som en ung pige blev kastet over bord fra en båd og sank helt ned på bunden af havet hvor hun fik sit hus. Og om hvordan åndemaneren renser hendes hår hvis hun er blevet vred.

De gamle fortællinger om de her væsener kalder man myter. Det skal du også høre meget mere om i dette forløb.

Vi håber det bliver rigtig spændende!

Fakta om rigsfællesskabet og Grønland

Grønland er verdens største ø.

Der bor cirka 56.000 indbyggere i Grønland.

Alle byer ligger ved kysten, og man skal sejle eller flyve for at komme rundt.

Det meste af Grønland er dækket af Indlandsisen. Fra Indlandsisen brækker stykker af isen af og bliver til isfjelde.

Grønland hører sammen med Danmark og Færøerne i et rigsfællesskab.

Grønland tjener flest penge på fiskeri. Du har sikkert smagt grønlandsk hellefisk eller rejer på et tidspunkt i dit liv.

Grønlænderne taler flere sprog. De fleste taler det (vest)grønlandske sprog som hedder Kalaallisut, nogle taler østgrønlandsk eller nordgrønlandsk. De fleste taler også ret godt dansk.

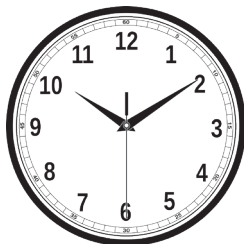
Det grønlandske flag hedder *Erfalasorput*. Det betyder Vores flag.

Den grønlandske nationaldragt bruges fx til konfirmationer, bryllupper og til jul.

Den højeste temperatur målt i Grønland er 25,9 grader og den laveste er under -70 grader.

Når klokken er 12.00 i Danmark, er den 9.00 i Grønland.

Et tykt bredbåndskabel ligger på havets bund og forsyner de største grønlandske byer med hurtigt internet.

Grønlands nærmeste nabo er Canada. Der er kun 26 kilometer mellem Grønland og Ellesmere Island i Canada.

8% af befolkningen i Grønland er født i Danmark.

Danmark er verdens 12. største land når man regner Færøerne og Grønland med.

Inuit-religionen

I gamle dage – før kristendommen kom til Grønland – havde grønlænderne deres egen religion, inuit-religionen.

Grønlænderne kalder sig selv for inuit. Det betyder “mennesker”.

Man kender stadig en masse fortællinger – myter – fra inuit-religionen.

I Grønland troede man på at mennesker og ånder lever side om side. Hele verden var besjælet. Det betyder at alting, også planter, dyr og naturfænomener var levende og havde en sjæl. Man kaldte denne sjæl eller kraft for *inua*.

Sila var navnet for en stor usynlig kraft der fandtes både i naturen og mennesket.

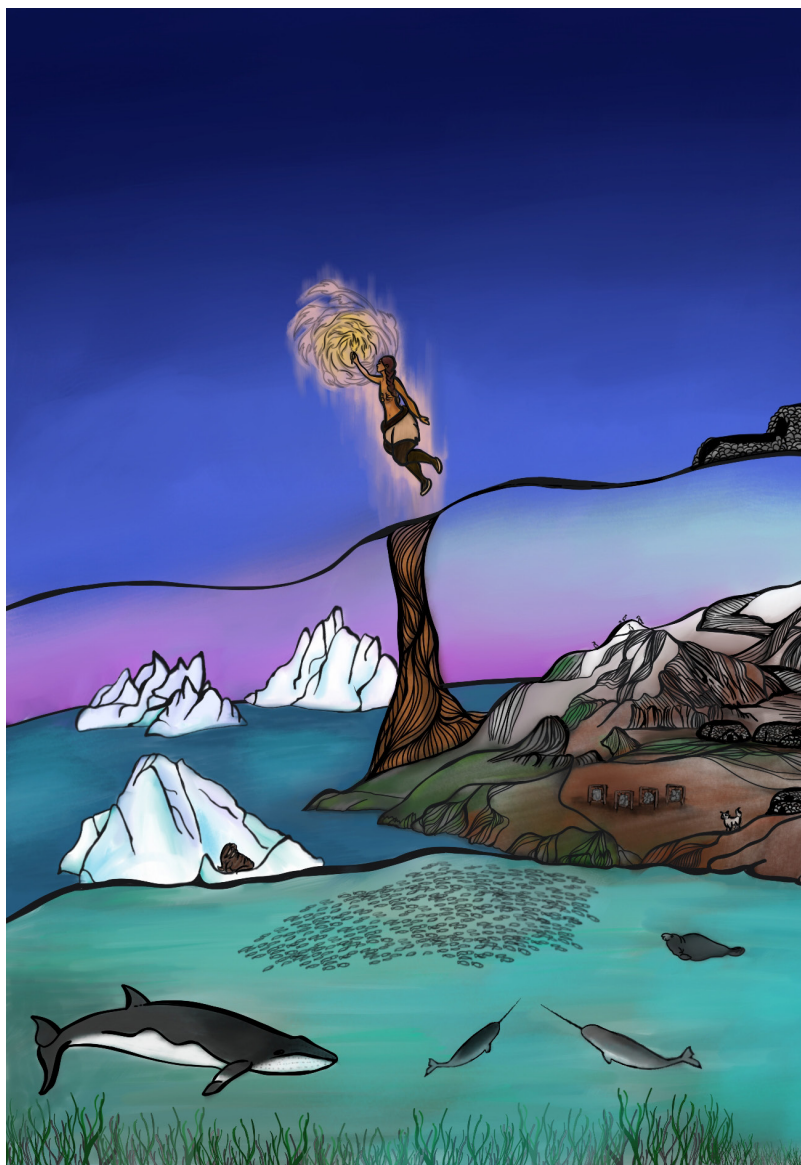
Det var kun åndemaneren, *angakkoq*, der kunne se eller opfatte *silá*. For almindelige mennesker var ånderverdenen usynlig. Angakkoq var bindeledet mellem mennesker og ånder.

Der var mange regler som man skulle følge for at sikre balance mellem åndernes verden og menneskenes verden.

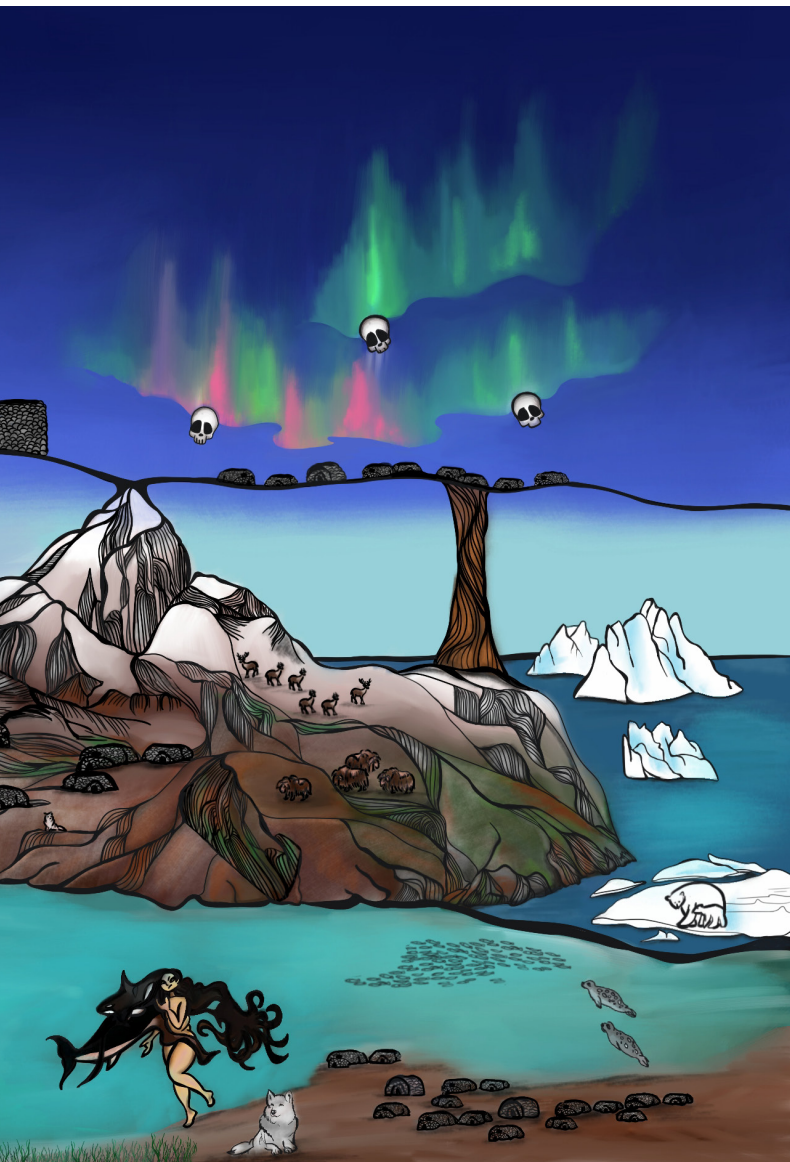
Man skulle fx behandle fangstdyrene med respekt, fx gav man dem en dråbe vand efter de var blevet dræbt. Hvis der kom ubalance mellem ånder og mennesker, var det angakkoq der sørgede for at genoprette den.

Når et menneske døde, troede grønlænderne at sjælen kom i et af de to dødsriger – op i himlen hos Må-nemanden eller ned i havet hos Havets Mor. Der var mange der helst ville i dødsriget i havet – for der var mest mad.

På næste side kan du se en tegning der viser hvordan inuit forestillede sig at verden så ud.

Husk at indberette materiale som printes ud, til Copydan hvis din skole er indberetningspligtig.

Billedet her er en tegning af verden sådan som inuit troede den hang sammen. Tegning: Laila Vetterlain

Husk at indberette materiale som printes ud, til Copydan hvis din skole er indberetningspligtig.

Grønlands væsener

Nu skal du møde nogle af de vigtigste væsener fra inuit-religionen. Man kender til dem fordi mange af de gamle myter om dem er blevet skrevet ned.

De grønlandske myter er fyldt med mange spændende væsener. Her er det den store hjælpeånd Toornaarsuk. Illustration af Maria Bach Kreutzmann fra bogen Bestarium Groenlandica.

Havets Mor

Havets Mor er en kæmpe kvinde der bor i et hus på havets bund hvor hun passer på de dyr der lever der. På vestgrønlandsk hedder hun Sassuma Arnaa. Hun er det mest kendte af væsenerne fra Grønland.

Der findes flere myter om Havets Mor. En af dem fortæller at hun var en forældreløs pige som blev kastet ud i havet af sin plejefar. Da hun prøvede at holde fast i rælingen, huggede han hendes midterste tre fingre af. Man siger at det var hendes afhuggede fingre der blev til fangstdyrene i havet. *(Du kan læse myten om Havets Mor på side 16-20)*

Det er Havets Mor der sørger for at fangstdyrene svømmer op til kysterne så alle mennesker kan få noget at spise. Men hvis Havets Mor bliver fornærmet over menneskerne, så sender hun den slæmme sydveststorm og lukker alle dyrene inde så menneskerne sult. Det siges at når sydvest stormen raser, kan man høre Havets Mors skrig og hendes hunds hylen i vindstødene.

Når Havets Mor bliver vred, bliver hendes lange hår helt filtret og beskidt. Menneskers dårlige handlinger sætter sig som skidt i hendes øjne og næsebor. Hun kan ikke selv rede sit hår fordi hun mangler fingrene. Hvis det sker, må åndemaneren tage på en farefuld sjælerejse ned til hende og rense hendes hår og ansigt.

Månen og Solen

Månemanden lever oppe på himlen hvor han bruger sit liv på at jage sin smukke søster, solen. På grønlandsk hedder Månemanden *Aningaaq*, og hans søster hedder *Maliina*.

Myten fortæller at månen oprindeligt var en almindelig mand der blev forelsket i sin søster. Da hun stak af fra ham, fulgte han efter. I hånden har de hver en tot brændende mos, men Månemandens mos gik ud så der kun var en glød tilbage. Derfor lyser solen kraftigere end månen.

Ligesom Havets Mor har Månemanden kontrol over fangstdyrene, og han straffer folk hvis de ikke overholder reglerne. Han har en stor, sort træstav som han kan rive folks huse ned med hvis de ikke har opført sig ordentligt. Han er klædt i mange lag bjørneskind. Hvis Månemanden er på vej, skal man straks slukke alle lamper så han ikke kan finde vej.

Månemanden bor i et hus på månen. Åndemaneren, *angakkoq*, kunne rejse på ånderejser op til Månemandens hus hvis han var blevet vred og skulle for mildes. Men det kunne være meget farligt for Indvold-sædersken – som er nabo til Månemanden – lurede på vejen.

*Månemanden. Illustration af Jonathan Brüscher fra bogen
Bestarium Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann.*

Måneskin i Grønland.
Foto Axel G. Hansen/Visit Greenland

Indvoldsædersken

Indvoldsædersken er en grim, gammel kone som er så hæslig at man let kommer til at grine når man møder hende. Men det skal man ikke gøre! For så springer hun frem med sin kniv og skærer ens mave op og stjæler ens indvolde.

Ildvoldsædersken hedder på grønlandsk *Erlaveersini-oq*.

Hun har et mærkeligt aflangt ansigt og er helt nøgen – bortset fra to fisk der hænger fast i hendes skridt.

Indvoldsædersken. Illustration af Camilla Lillegaard Løvgreen fra bogen Bestarium Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann

Myterne fortæller at når hun bukker sig forover, slikker hun sin egen bagdel, og når hun bukker sig til siden, slår hun kinden mod hoften så det klasker.

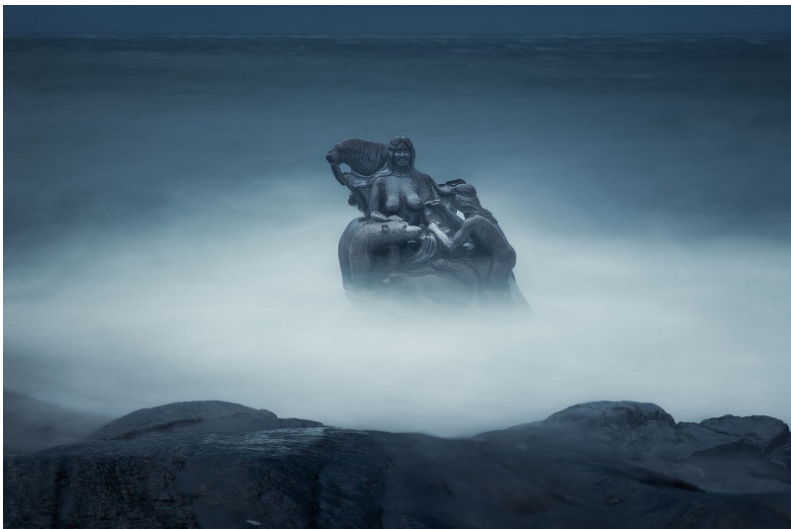
Myterne fortæller også om en mand som skulle besøge Månemandens hus. Men han kom til at tage den forkerte vej forbi månen så han mødte Indvoldsædersken. Han prøvede at lade være med at grine af hendes mærkelige dans, men han kunne ikke lade være med at smile. I samme nu sprang hun frem og flåede hans lunger ud.

Hun lagde dem til afkøling for at kunne spise dem, men det lykkedes manden at snuppe dem og spise dem igen – så han overlevede.

Myten om Havets Mor

Der findes mange forskellige versioner af myten om Havets mor. Denne version er baseret på tre forskellige myter.

Nivikkaa var en forældreløs pige, der boede på en boplads i Grønland. Hun havde en lampe og en hund, som var hendes kæreste eje.

I Nuuk står en status af Havets Mor i vandkanten. Den er lavet af Christian Rosing. Foto: Mads Pihl/Visit Greenland

Da det blev sommer, pakkede folkene på bopladsen deres konebåde for at sejle ind til de gode fangststeder. Men ejeren af båden så sig sur på Nivikkaa så da de var ude på havet, kastede han hende pludselig over bord sammen med hendes lampe og hendes hund.

Hun prøvede at redde sig op i båden ved at klamre sig til rælingen, men manden huggede hendes fingre af – de tre midterste – så hun måtte give slip.

Nivikkas lampe i myten er en spæklampe som denne. Det er en skålformet lampe lavet i sten som man tændte med smeltet spæk og en væge af mos. Inuit brugte lampen til at give varme og lys i vinterboligerne. (Foto: Hans Peter Kleemann)

Inden hun sank, sagde hun farvel mod alle verdens fire verdenshjørner: nord, syd, øst og vest. Så kaldte hun alle havets dyr og fugle til sig, og med sin hund under armen sank hun ned på havets bund.

Nede på havets bund fandt hun sin lampe og begyndte at gå indtil hun kom så langt væk fra kysten at hun kunne se alt hvad der foregik. Her byggede hun sig et hus med plads til alle havets dyr og fugle. Hendes hund satte hun foran døren for at vogte den. Både hunden og Nivikkaa voksede sig kæmpestore. Hun var blevet til Havets Mor.

Det år mislykkedes fangsten, og menneskerne på bo-pladsen måtte sulte. Havets Mor havde lukket dyrene inde under sin lampeskål og fået den slemme sydvestenstorm til at rase.

En dag blev Havets Mor ramt af noget skidt i ansigtet, der kom fra menneskerne. Hendes hår blev helt filtret og hendes ansigt beskidt. Hendes hund begyndte at gø højere og højere, og en fossende elv begyndte at løbe inde i hendes hus.

Åndemanerne oppe på jorden fandt ud af at den lille pige Nivikkaa var blevet til Havets Mor, og at hun blev svinet til af menneskernes urenheder.

*En åndemanager i trance i 1906. Åndemanageren sidder foran indgangen til huset, nøgen og med hænderne og kroppen bundet. Trommens stærke lyd og skindenes raslen påkalder ånderne.
(Foto: ijsbarbaar.nl/angakokfotos)*

Derfor var åndemanageren nødt til at tage på ånderejse for at besøge hende. Han påkaldte sin hjælpeånd til at hjælpe ham undervejs på den farefulde rejse.

På vej ned til Havets Mors hus måtte åndemanageren først passere alle de døde sjæle. Herefter kom han til en bred og brusende elv som var meget vanskelig at

krydse, og til sidst skulle han gå af en sti der var smal som en snor, med et bundløst dyb til begge sider. Hjælpeånden hjalp åndemaneren forbi alle forhindringerne og tog ham i hånden og førte ham forbi den rasende hund foran døren til Havets Mors hus. Inde i huset sad Havets Mor og flåede sig i håret af vrede over at få gæster. Med et snuptag greb åndemaneren fat i hendes hår og begyndte at kæmpe med hende. Da hun var blevet træt, kunne han rense hendes hår for skidt. Skidtet forvandlede sig til bjørne, ræve, sæler, hvaler og hvalrosser der svømmede ud af huset. Elven der løb inde i huset, var begyndt at løbe den anden vej så dyrene kunne svømme ud.

Havets Mor forklarede åndemaneren at tabubrud især ved fødsel og død sviner hende til. Hun bad ham formane menneskerne om at overholde alle tabuerne. Åndemaneren vendte hjem; denne gang gik rejsen helt uden besvær. Om natten skiftede vinden retning og blæste havet rent for is, og det myldrede med havdyr og fugle.

(Frit fortalt efter C. Lytzen: Sagnet om Nivigká, 1856, Poul Egede: Angakokkens rejse til havkvinden, 1737 og Knud Rasmussen: Havets moder, 1919)

Ordforklaringer

Amaat: En anorak som blev brugt af kvinder. Den havde en stor hætte så man kunne bære et lille barn i hættten.

Hjælpeånd: En åndemaner havde flere hjælpeånd-der som kunne hjælpe ham på hans ånderejser. Jo stærkere en åndemaner var, jo stærkere hjælpeånder kunne han få.

Inuit: Det grønlandske ord for "mennesker" og det ord som grønlænderne bruger til at betegne sig selv. Inuit er et flertalsord. Inuk betyder menneske i ental.

Konebåd: [På grønlandsk: umiaq.] En stor båd beklædt med skind. Den kaldes sådan fordi det for det meste var kvinderne der roede den, mens mændene roede ved siden af i deres kajaker.

Myte: En mundtlig fortælling om hvordan verden hænger sammen.

Naturfænomener: Hændelser i naturen. Det kan fx være nordlys, vulkanudbrud eller oversvømmelse.

Spæk: Fedt fra sæler eller hvaler.

Spæklampe: (kaldes også tranlampe) En skålformet lampe som gav både varme og lys. Som brændsel brugte man spæk fra sæler og hvaler, og som væge brugte man mos.

Tabu: Religiøse påbud eller forbud. Tabuerne i Grønland var for det meste knyttet til fødsler, menstruation og død. For eksempel måtte familien til en død person i en periode leve væk fra de andre på bopladsen, og der kunne være ting man ikke måtte spise eller røre ved i en periode.

Ulu: En særlig kniv som kvinderne brugte til at rense skind og skære kød. Derfor kaldes den tit en kvindekniv.

Åndemaner: En slags religiøs ekspert, som en præst. På grønlandsk hedder en åndemaner angakkoq.

Er du i tvivl om hvordan nogle af de grønlandske navne og ord siges, så gå ind på vores udtalebibliotek på:
sumut.dk/da/dagensgroenland/udtaleordbog